

GRAĐANI SRBIJE I POPULIZAM
Javno mnjenje Srbije 2017

Izdavač

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje

Beograd 2017

Za izdavača

Dr Goran Bašić

Urednik

Dr Zoran Lutovac

Recenzenti

Prof. emeritus Vukašin Pavlović

Prof. dr Zoran Stojilković, Fakultet političkih nauka u Beogradu

Dr Zoran Pavlović, Filozofski fakultet u Beogradu

Istraživanje javnog mnjenja i izdanje ove publikacije finansijski je pomogao Fond za otvoreno društvo.

Tekstovi u ovoj knjizi rezultat su rada na projektu „Društvene transformacije u procesu evropskih integracija: multidisciplinarni pristup“ (br. 47010) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

GRAĐANI SRBIJE I POPULIZAM

Javno mnjenje Srbije 2017

Urednik

ZORAN LUTOVAC

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje

BEOGRAD, 2017

PERCEPCIJA POLITIČKE SITUACIJE I SKLONOST POPULIZMU KOD GRAĐANA SRBIJE 2017.

ŽELJKA BUTUROVIĆ*
IRENA RISTIĆ**

Sažetak Imajući u vidu relativno kratko prisustvo demokratskih institucija u srpskom političkom životu, merenje demokratskog kapaciteta i populističkih tendencija biračkog tela je od velikog značaja. Rezultati našeg istraživanja na uzorku od 1487 ispitanika otkrivaju da su građani Srbije ambivalentni prema trenutnoj vlasti i ekonomskoj situaciji i veoma zabrinuti nezaposlenošću, siromaštvom, odlaskom mladih stručnjaka u inostranstvo i kriminalom i korupcijom. Ispitanicima je na ubedljivo prvom mestu porodica dok vera, svet i Evropa za njih nemaju previše značaja. Ispitanici koji imaju pozitivno mišljenje o Aleksandru Vučiću pokazuju populističke tendencije u dimenzijama priželjkivanja jakog vođe i odnosa prema manjinama (npr. stavovi da manjina treba da se prilagodi većini, ili da imigranti povećavaju stopu kriminala), dok su ispitanici koji o Aleksandru Vučiću imaju negativno mišljenje skloniji dimenziji populizma koji političare vidi kao korumpirane, zainteresovane samo za bogate i moćne, a narod i stručnjake kao potencijalno pozitivan korektiv.

Cljučne reči: Srbija, populizam, javno mnjenje, opšte stanje, Aleksandar Vučić

UVOD

Iako u akademskoj literaturi i dalje ne postoji jedinstvena definicija i teorija populizma, niti saglasnost o tome da li se kod populizma radi o ideologiji, diskursu, stilu komunikacije ili organizacionoj strategiji, ipak postoji konsenzus o njegovim ključnim odlikama. One podrazumevaju postojanje ideje o primatu narodne volje kao i egzistenciju dveju homogenih grupa: izrazito pozitivno konotiranog *naroda* i negativno okarakterisanu *elitu*, koji se nalaze u antagonističkim odnosu (Mudde et al. 2012: 8, Stanley 2008: 102, Ristić

* Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka.

** Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka.

2017: 5–7)¹ Ono što je znatno manje istraženo jesu koherentni kriterijumi na osnovu kojih bi se utvrdilo ko, kada i kako od jednog političkog aktera postaje populist (Miler 2017: 14), a pogotovo šta je to što karakteriše pojedinca pristalicu jednog populističkog aktera, populističke partije, odnosno populističke politike.

Polazište da se populistom prosto smatra onaj ko glasa za populistički politički pokret ili partiju ima svoje vrlo očigledne nedostatke i ograničenja, jer takav pristup podrazumeva da se unapred odredi i definiše podela partija na one koje su populističke i na one koje to nisu. Ne samo da je to samo po sebi problematično, jer ostavlja prostora za slobodne interpretacije i relativizaciju, već su istovremeno i odlike koje ukazuju na individualne populističke stavove redukovane na podršku populističkim partijama (Rico/Anduiza 2016: 4). Umesto toga se kao korisnijim pokazuje analiza određenih stavova pojedinaca pomoću kojih je moguće bolje odrediti njihovu sklonost, odnosno odbojnost prema populizmu, nego što bi to bilo moguće (samo) na osnovu njihovog partijskog opredeljenja. Takav pristup ne samo da nam omogućuje da populizam razdvojimo od nekih pojava koje nisu njegov sastavni deo, iako se obično vezuju za njega i posledično automatizovano pripisuju glasačima populističkih partija, već nam taj pristup daje priliku i da tragamo za dubljim uzrocima nezadovoljstva pristalica populističkih aktera (Rico/Anduiza 2016: 5, Mudde et al. 2012: 2).

Ovaj rad se bavi jednim delom tih stavova, pre svega onima koji se odnose na odnos prema političkoj eliti, izbornoj demokratiji i institucijama i manjinama. Povezivanje stavova građana po ovim, relativno apstraktnim pitanjima, i njihove percepcije političke i ekonomske situacije, nivoom zabrinutosti raznim tranzicionim problemima (nezaposlenost, odlazak mladih stručnjaka, korupcija i sl.) – daje nam uvid u rasprostranjenost populizma u Srbiji, odnosno prijemčivost građana Srbije za to da podržavaju populističku politiku, populističko vođenje politike, populistički javni diskurs, kao i populistička politička rešenja.

Polazeći od toga da populizam ne dolazi sam od sebe, već da je „najčešće reakcija na doživljaj ekstremne krize, koja prelazi u kritiku politike i u uverenje da obična politika nije u stanju da se bavi neobičnim uzrocima krize“ (Rico/Anduiza 2016: 5; Taggart 2004: 275), kao i da vodi slomu društvenog poretka i gubitku poverenja u to da politički sistem može iznedriti rešenje, ovaj se rad fokusira na poimanje opšteg stanja stvari u Srbiji i njenom društvu. U prvom delu analizira se kako građani percipiraju rad Vlade Srbije tokom 2015. i 2016. godine, stanje u ekonomiji, sa osvrtom na nejednakost i pitanje koje mere bi vlada trebalo da preduzima protiv nejednakosti, i konačno: kako se ocenjuje

¹ Treba imati u vidu da, dok se u mnogim zemljama na Zapadu, naročito SAD (Buturović, 2017) stručnjaci negativno doživljavaju kao deo političke elite, u Srbiji se stručnjaci, makar apstraktno, doživljavaju kao suprotnost političkoj eliti.

doskorašnji premijer, a sadašnji predsednik Srbije Aleksandar Vučić. U drugom delu rad se bavi pitanjima koliko građane Srbije brinu ključni socijalni problemi: siromaštvo, nizak životni standard, nezaposlenost, odlazak mladih iz zemlje, ali i politička pitanja, kao što su: opšta politička situacija u zemlji, kriminal i korupcija, teritorijalni problemi Srbije (Kosovo i Metohija i Sandžak), kao i odnos Srbije prema susednim državama i manjinama. U trećem, završnom delu daje se kratak osvrt na pitanje koji značaj građani Srbije daju pripadnosti(ma).

MERE

Celokupni upitnik je imao 51 pitanje,² a u ovom tekstu ćemo se posvetiti odgovorima ispitanika na sledeća od njih:

Pitanje 11. Generalno, da li biste rekli da se Srbija kreće u dobrom ili lošem pravcu? – sa ponuđenim odgovorima: „u dobrom pravcu“, „u lošem pravcu“, „ne znam – ne mogu da procenim“.

Pitanje 14. Imajući u vidu rezultate rada republičke vlasti pre poslednjih predsedničkih izbora 2017. godine, da li je ona posao obavljala veoma dobro, dobro, loše ili veoma loše? – sa ponuđenim odgovorima: „veoma dobro“, „dobro“, loše, „veoma loše“ i „ne zna – ne može da proceni“.

Pitanje 15. Da li biste rekli da se stanje u ekonomiji u Srbiji u poslednjih 12 meseci veoma popravilo, donekle popravilo, ostalo isto, donekle se pogoršalo ili se veoma pogoršalo? (pored navedenih, na raspolaganju je bila i opcija ne zna – ne može da proceni).

Pitanje 16. U kojoj meri se slažete ili ne slažete sa sledećom izjavom: „Vlada treba da preduzme mere kako bi smanjila razlike u prihodima?“ – sa ponuđenim odgovorima: „potpuno se slažem“, „uglavnom se slažem“, „niti se slažem niti se ne slažem“, „uopšte se ne slažem“.

Pitanje 28. U javnosti postoje različita mišljenja o Aleksandru Vučiću. Koliko se Vi slažete ili ne slažete sa sledećim mišljenjima o ovom političaru? – sadržalo je četiri potpitanja: 1) Na prvom mestu su mu Srbija i srpski narod; 2) Najbolje predstavlja volju naroda; 3) Ne razlikuje dobro ko su prijatelji a ko neprijatelji Srbije i naroda; 4) Razjedinjuje narod. Ponuđeni odgovori na sva ova (pot)pitanja su bili: „potpuno se slažem“, „uglavnom se slažem“, „niti se slažem niti se ne slažem“, „uopšte se ne slažem“.

Pitanje 13. „Koliko Vas brinu sledeći problemi u Srbiji?“ Ovo pitanje je u sebi sadržalo sedam potpitanja: nizak životni standard; siromaštvo; nezaposlenost; odlazak mladih stručnjaka; politička situacija; odnos prema manjinama;

² Pregled metodologije istraživanja i uzorkovanja je dat u uvodu ovog Zbornika.

kriminal i korupcija; odnos sa susedima; Kosovo i Metohija; Sandžak – sa ponuđenim odgovorima: „malo“, „srednje“, „mnogo“ i ne zna ili ne može da proceni.

Pitanje 25. „Ljudima su važne različite pripadnosti. Koliko je Vama lično važno sledeće“ – zahteva od ispitanika da za svaku od sledećih pripadnosti: porodica; Srbija; svet; mesto u kome živim; nacija; profesija; Evropa; vera – oceni da li mu je „nimalo važna“, „malo važna“, „srednje važna“, „važna“, „veoma važna“ ili ne zna.

Ova pitanja smo analizirali kao zavisne promenljive u odnosu na demografske karakteristike uzorka, ali takođe i kao nezavisne promenljive u odnosu na različite aspekte populističkog političkog razmišljanja merenih sledećim pitanjima:

Pitanje 19. „Ljudi imaju različita mišljenja o demokratiji. Pročitaću Vam neke tvrdnje o demokratiji, a Vi mi za svaku recite da li se sa njom slažete ili ne“ u kojem su navedene tvrdnje: „Demokratija možda ima problema, ali je bolja od bilo kog drugog oblika vladavine“, „Bolje bi bilo da umesto skupštine i partija vlada jak vođa“, „U demokratiji ekonomski sistem loše funkcioniše“, „Demokratija nije dobra za održavanje reda“, „U demokratiji svi previše pričaju umesto da se efikasno donose odluke“ i ponuđenim odgovorima: „potpuno se slažem“, „uglavnom se slažem“, „niti se slažem niti se ne slažem“, „uopšte se ne slažem“.

Faktorska analiza pitanja 24 je ukazala na tri osnovna faktora, od kojih ćemo ovde izdvojiti dva: stav da je narod mudriji od političara (koji smo izračunali kombinovanjem odgovora na pitanja „Većini političara nije stalo do naroda“, „Političari su najveći problem u Srbiji“, „Većini političara je stalo samo do bogatih i moćnih“, „Vlast bi bila uspešnija kad bi odluke donosili stručnjaci a ne političari“ i „Narod bi trebalo da donosi najvažnije političke odluke“. U tenziji sa ovom, druga komponenta pokazuje poverenje u jakog vođu i njenu vrednost za svakog ispitanika smo dobili kombinovanjem odgovora na sledeća pitanja: „Imati jakog vođu je važno čak i ako on ne poštuje pravila da bi obavio svoj posao“, „Vlast je u pravu kada neke novinare smatra plaćenima i izdajnicima“ i „Većini političara se može verovati“.

Za merenje odnosa prema „drugima unutar društva“ kombinovali smo odgovore ispitanika na sledeća pitanja: „Manjinske grupe treba da se prilagode tradiciji u Srbiji“, „Volja većine treba uvek da prevagne“, „Nacionalne manjine zlorabljavaju prava koja imaju u Srbiji“, „Imigranti nanose štetu srpskoj kulturi“ i „Imigranti povećavaju stopu kriminala u Srbiji“.

Sve ove tri poslednje zbirne mere (političari su korumpirani, jak vođa je poželjan, i većina treba da dominira manjinu – imaju više vrednosti što su ispitanici s njima *manje saglasni*).

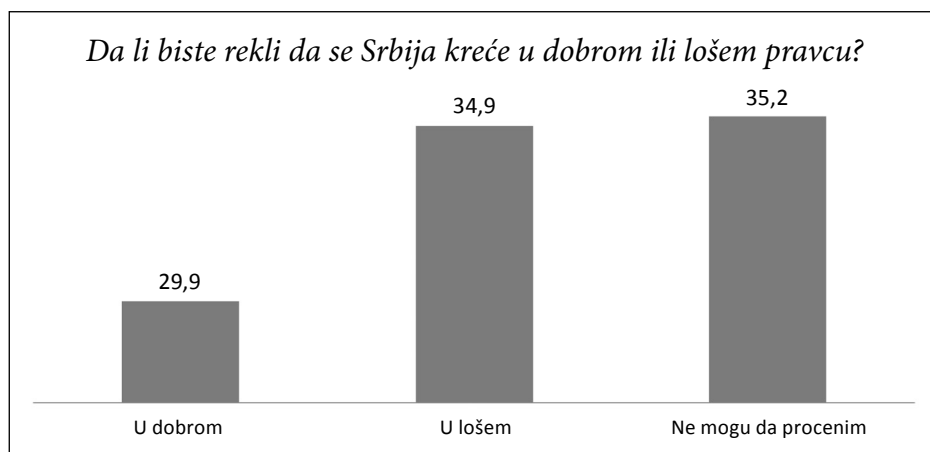
PERCEPCIJE STANJA I KRETANJA U DRUŠTVU

1. Ocena opšteg stanja i kretanja u Srbiji

Nalazi istraživanja javnog mnjenja iz prethodnih godina, u kojima je uočljiv trend rasta nezadovoljstva opštim stanjem u Srbiji, potvrđuju se i u ovom. Deo takvih reakcija se objašnjava, između ostalog, prirodnim (i očekivanim) padom entuzijazma i suočavanjem s realnošću koja nije donela očekivane promene poput poboljšanja privrednog rasta i standarda življenja, unapređenja državne uprave i opipljivog napretka evropskih integracija Srbije.

Najveći deo ispitanika ne može da proceni da li je pravac kretanja dobar (35%) ili smatra da je pravac loš (35%), dok je najmanje onih koji su zadovoljni pravcem kretanja (30%).

Među onima koji smatraju da je pravac dobar najviše je onih od 55 i više godina (54%), dok je najmanje ispitanika od 18 do 34 godina (15%). Ukupno gledano, među starosnom grupom koja obuhvata najmlađe ispitanike ubedljivo prevladava mišljenje da je pravac kojim se Srbija kreće loš (48%). Obrazovanje se ne pokazuje kao značajan činilac, sem kod ispitanika koji poseduju više ili visoko obrazovanje, među kojima prevladavaju oni koji smatraju da stvari idu u lošem pravcu (44%). Očito je da oni koji odobravaju pravac kretanja odobravaju i oblik vladavine Aleksandra Vučića, pošto njih 39% podržava izjavu „Bolje bi bilo da umesto skupštine i partija vlada jak vođa“, dok se gotovo polovina (48%) ispitanika koji stanje opisuju kao loše s time ne slaže. U skladu s navedenim je i razlika među onima koji su simpatizeri vladajuće Srpske napredne stranke i koji su na prethodnim predsedničkim izborima glasali za Aleksandra Vučića, i partija i kandidata iz opozicije odnosno partija koje nisu deo vladajuće koalicije. Dok među prvima više od 60% odobrava

pravac kretanja Srbije, među drugima ubedljiva većina smatra da je pravac kretanja loš. Konačno, slična podela je vidljiva i na osnovu toga koje medije ispitanici prate: dok je među onima koji smatraju da je pravac dobar najviše onih koji svakodnevno prate TV Pink (43%) i čitaju Informer (53%), među onima koji su nezadovoljni je najviše onih koji svakodnevno prate N1 (50%).

2. Rezultati vlade

Mišljenje ispitanika o radu republičke vlade pre predsedničkih izbora 2017. godine je takođe podeljeno. Iako partije vladajuće koalicije godinama unazad dobijaju većinu na svim izborima, kod više od većine građana Srbije preovladava nezadovoljstvo radom Vlade, od čega čak 15% ocenjuje rad vlade kao veoma loš, dok ga 38% smatra lošim. Nasuprot tome 40% smatra da su rezultati vlade dobri, a samo 7% smatra da su veoma dobri. Posmatrano po starosnim grupama, ubedljiva većina ispitanika koji imaju 55 i više godina (59%), smatra rezultate vlade dobrim, dok više od dve trećine onih između 18 i 35 godina ocenjuje rad vlade kao loš (70%). Kako se pitanje neposredno tiče političkih aktera i partija, kao nosilaca rada vlade, ne iznenađuje da su pristalice partija vladajuće koalicije (SNS, SPS, PUPS, JS, SVM) izuzetno zadovoljni radom vlade (pristalice SNS i PUPS čak i do 85%), kao i da su na predsedničkim izborima glasali za Aleksandra Vučića, dok velika većina pristalica opozicionih partija smatra rezultate vlade lošim, među kojima se naročito ističu ispitanici bliski DS (čak 82% njih), Pokretu slobodnih građana – Saša Janković (95%) i Dveri (93%). Ista korelacija važi i za medije: od onih koji svakodnevno prate TV Pink njih 65% smatra da vlada radi dobro,

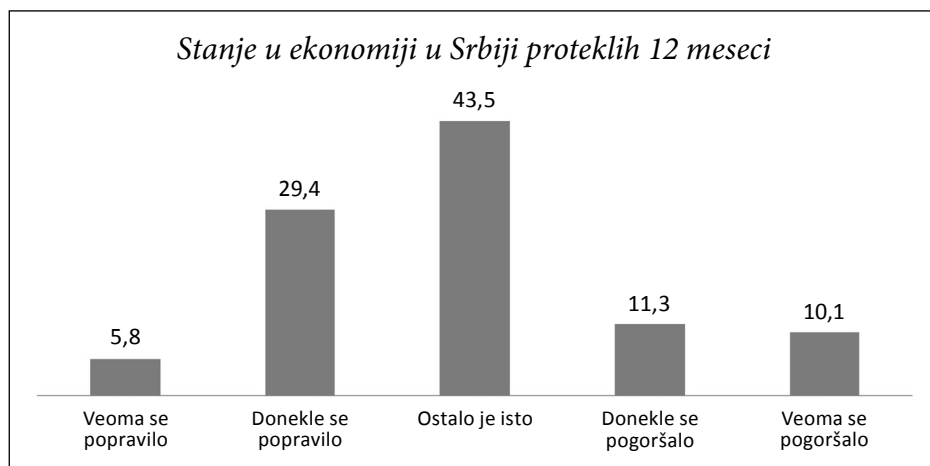
dok to važi za 68% onih koji svakodnevno čitaju Informer. Nasuprot tome, ispitanici koji svakodnevno prate N1 dvotrećinskom većinom (66%) negativno ocenjuju rad vlade.

2.1. Stanje u ekonomiji

Čak 35% ispitanika smatra da se stanje u ekonomiji poslednjih godinu dana u Srbiji veoma ili donekle popravilo. Nasuprot tome, jedna petina smatra da se pogoršalo, dok najveći deo ispitanika, blizu većine (44%), smatra da je stanje u ekonomiji ostalo isto. Među onima koji smatraju da se stanje popravilo skoro 50% čine ispitanici sa više od 55 godina, dok je samo 18% onih između 18 i 34 godina. Kada se pogleda mišljenje samo ove najmlađe starosne grupe, onda među njom preovladava stav da se ništa nije promenilo. Obrazovanje ne predstavlja odlučujući činilac – među ispitanicima s visokom školom i više nema velikih odstupanja, 37% njih smatra da se stanje poboljšalo, 35% da je ostalo isto, dok 28% smatra da se pogoršalo. Među ispitanicima sa srednjom školom i nižim obrazovanjem uviđaju se nešto veće razlike. Tako najveći deo njih (47%), smatra da je stanje ostalo isto, 35% da se poboljšalo, dok 18% misli da se pogoršalo.

Stanje u ekonomiji kao najbolje ocenjuju pristalice SNS-a, od kojih čak dve trećine smatra da se stanje u ekonomiji popravilo. Za razliku od njih, tako misli manje od polovine ispitanika bliskih SPS-u, odnosno samo 29% pristalica PUPS-a. Kod pristalica opozicionih partija dominira suprotno mišljenje, naročito među onim bliskim pokretu DJB (67%) i DS (50%).

Najveći deo ispitanika koji svakodnevno gleda TV Pink (49%) smatra da se stanje u ekonomiji popravilo, dok samo 13% smatra da se stanje pogoršalo.

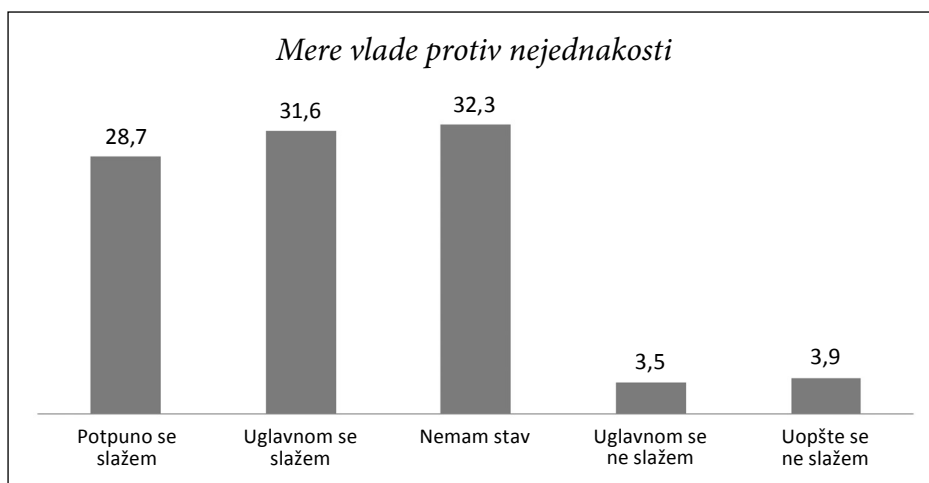

Među onima koji svakodnevno čitaju Informer čak 58% njih smatraju stanje u ekonomiji boljim, a samo 12% smatra da se pogoršalo. S druge strane, od ispitanika koji svakodnevno prate N1 jedna trećina smatra da se stanje popravilo, a isto toliko da se pogoršalo.

2.2. Delovanje vlade protiv nejednakosti

Većina građana nije zadovoljna delovanjem vlade protiv materijalnih nejednakosti. Gotovo dve trećine njih (61%) slaže se u potpunosti ili uglavnom sa tvrdnjom da „Vlada treba da preduzme mere kako bi smanjila razlike u prihodima“, dok se samo 7% s tim ne slaže (jedna trećina ispitanika nije jasno opredeljena). Kod ovog pitanja se godine, obrazovanje i materijalna situacija nisu pokazali kao činilac od značaja, jer su u svim starosnim i obrazovnim grupama mišljenja zastupljena u istoj srazmeri, sa samo jednim odstupanjem: među onima sa višom i visokom školskom spremom je nešto manji procenat neopredeljenih nego kod onih sa srednjom školskom spremom, dok nešto veći broj ispitanika sa visokim obrazovanjem (13%) smatra da vlada po pitanju raslojavanja ne treba da interveniše, naspram samo 5% onih sa srednjim i nižim obrazovanjem.

Načelno se slični rezultati dobijaju i kada se u obzir uzme bliskost ispitanika prema jednoj od partija. Pristalice najvećeg broja stranaka dvotrećinski ili bar natpolovično smatraju takvo delovanje vlade poželjnim, pri čemu je najizrazitije odstupanje vidljivo kod simpatizera Dveri od kojih se čak 87% slaže s navedenom izjavom. Razlike su uočljivije po pitanju da li simpatizeri stranaka eksplicitno ne podržavaju ovakve mere, ili su neopredeljeni. Među onima koji se u odnosu na prosek izrazito zalažu protiv takvih mera su pristalice DS

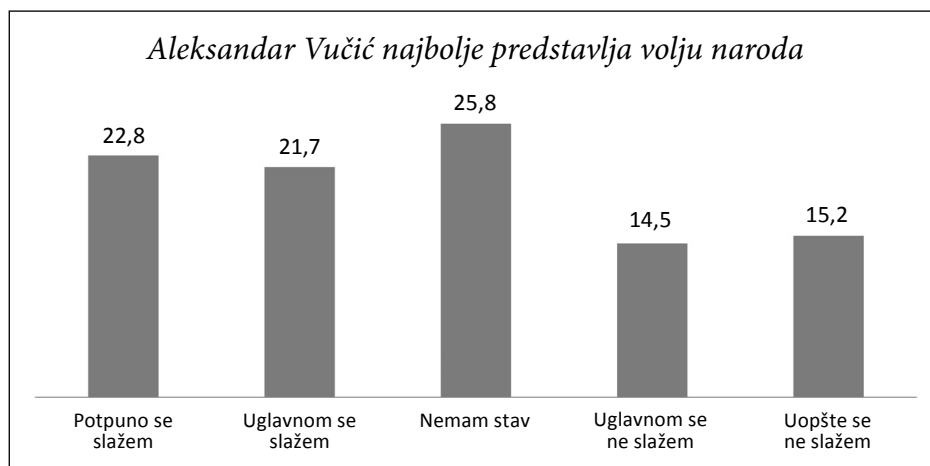

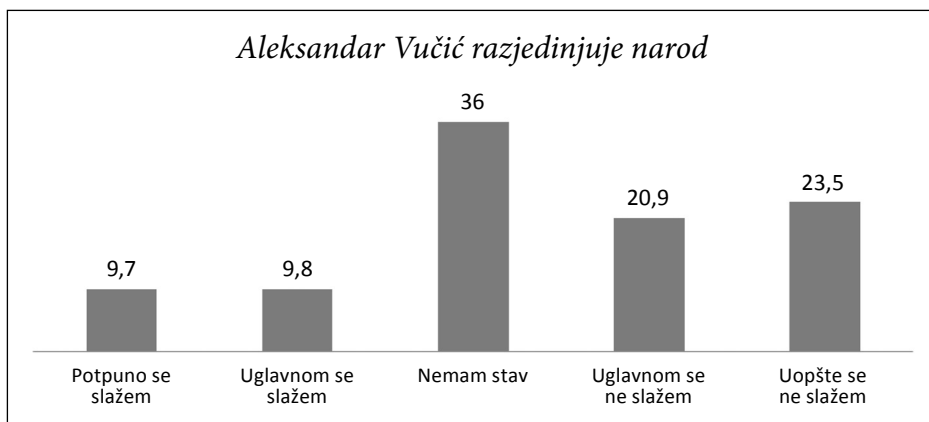
(29%), Pokreta slobodnih građana – Saša Janković (25%), LDP (29%) i Dosta je bilo (20%), dok među simpatizerima PUPS-a, JS, SDP, SDS nema nijednog ispitanika koji se izričito ne slaže s takvim stavom.

2.3. Percepcije o Aleksandru Vučiću

Odnos građana prema doskorašnjem premijeru i sadašnjem predsjedniku Srbije Aleksandru Vučiću istraživan je putem stepena saglasnosti/nesaglasnosti s nekim od mišljenja koja u javnosti postoje o njemu. Izabrana su ona mišljenja koja prikazuju odlike populističkog lidera u odnosu prema narodu, tj. predstavljanju narodne volje („Najbolje predstavlja volju naroda“), prioritetu koji on daje etnički definisanom narodu i državi na čijem je čelu, („Na prvom mestu su mu Srbija i srpski narod“), odnosu prema neprijateljima države i naroda („Ne razlikuje dobro ko su prijatelji, a ko neprijatelji Srbije i naroda“) i integrativnim potencijalima vođe („Razjedinjuje narod“), uz ravnomernu mešavinu pozitivnih i negativnih formulacija stava.

Dominatna percepcija Aleksandra Vučića u sve četiri ispitivane karakteristike političkog vođe je pozitivna, iako nije apsolutno većinska. Više od dve petine ispitanika smatra da Aleksandar Vučić najbolje predstavlja volju naroda (43%), dok se 28% s time ne slaže. Gotovo isti procenat (44%) smatra da su A.Vučiću Srbija i srpski narod na prvom mestu, odnosno 30% misli da to nije slučaj. Takođe se 44% ispitanika ne slaže s mišljenjem da A.Vučić razjedinjuje narod, dok 20% to smatra tačnim. Najmanje je dominantno mišljenje u pogledu sposobnosti A.Vučića da razlikuje prijatelje od neprijatelja Srbije, pa su dve skupine ispitanika sa suprotstavljenim gledištima bliže jedna drugoj: 32% smatra da on to radi dobro, dok 25% smatra suprotno.

Vrlo je jasan trend da afirmativan stav prema A.Vučiću raste sa starošću ispitanika, kao i da višu kritičnost prema njemu i njegovom delovanju pokazuju ispitanici s višim ili visokim obrazovanjem, u odnosu na one sa srednjim ili niskim obrazovanjem. Takođe ispitanici koji podržavaju pozitivno mišljenje o A.Vučiću podržavaju i sistem u kojem jak vođa vodi politiku (u proseku 40%), ali se ipak sličan postotak ispitanika slaže i sa stavom da je demokratija najbolje od svih loših oblika vladavine, što bi moglo da se tumači u svetlu da pristalice populizma podržavaju demokratiju, ali po pravilima koje zastupaju populistčki lideri. Shodno tome bi takvo shvatanje demokratije ipak pre bilo negativno nego afirmativno, jer podrazumeva kritiku procesa demokratizacije, pa i same demokratije (Ristić 2012: 386). Materijalno stanje ispitanika se pri tome nije pokazalo kao činilac od značaja za percepciju i ocenjivanje A.Vučića.

Konačno, korelacija između onih ispitanika koji imaju pozitivno mišljenje o A. Vučiću i onih koji su prema njemu kritični, može se uočiti i u načinu informisanja. Primera radi, čak 59% onih ispitanika koji svakodnevno gledaju TV Pink, a 71% onih koji svakodnevno čitaju Informer smatraju da Vučić najbolje predstvalja volju naroda, dok to mišljenje deli samo 35% onih ispitanika koji svakodnevno prate N1. Među poslednjima je s druge strane 47% onih koji se upravo ne slažu da je Vučić dobar predstavnik Srbije i građana Srbije.

3. Doživljaj stanja u društvu i populističke tendencije

Generalno govoreći, percepcija stanja u društvu je u vezi s komponentama populizma.

Tako je veza stanja u društvu i generalno negativnog stava o političarima (mereno kombinovanjem stavova iz pitanja 24) – jedna od najviših koja je zabeležena u istraživanju, pa je shodno tome viđenje političara kao korumpiranih

povezana s ocenom vlade ($C=-.34$), ocenom stanja ekonomije ($C=-.26$), stavom da je A. Vučiću Srbija na prvom mestu ($C=-.26$), da najbolje predstavlja narod ($C=-.25$) i da razjedinjuje narod ($C=.25$). Drugim rečima, što je ocena vlade i Aleksandra Vučića pozitivnija, to su ispitanici manje skloni da političare doživljavaju kao korumpirane.

Veza između percepcije stanja u društvu i pozitivnog stava prema jakom vođi (mereno kombinacijom tri potpitanja pitanja 24) – takođe je prilično jaka, pa je tako pozitivan stav prema jakom vođi korelisan sa ocenom vlade ($C=.35$), ocenom stanja ekonomije ($C=.29$), stavom da je A. Vučiću Srbija na prvom mestu ($C=.41$), da najbolje predstavlja narod ($C=.41$) i da razjedinjuje narod ($C=-.28$).

Veze ocene stanja u društvu i stavova o „drugima“ unutar društva su mnogo slabije. Koristeći zbirnu meru odnosa prema drugima (u osnovi, stav da manjina treba da se prilagodi većini), dobijamo i dalje statistički značajnu, ali mnogo nižu korelaciju sa ocenom stanja ekonomije ($C=.12$), stavom da je A. Vučiću Srbija na prvom mestu ($C=.17$) i da on najbolje predstavlja narod ($C=.17$).

Tabela 1: *Ilustruje osnovnu dinamiku pozitivnog mišljenja o Aleksandru Vučiću i populističkim tendencijama.*

	ALEKSANDAR VUČIĆ NAJBOLJE PREDSTAVLJA NAROD				
	Potpuno se slažem	Uglavnom se slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Uopšte se ne slažem
Većini političara je stalo samo do interesa bogatih i moćnih (% koji se potpuno slaže)	30,7	24,6	28,9	36,8	52,8
Imati jakog vođu je važno i ako on ne poštuje pravila da bi obavio svoj posao (% koji se potpuno slaže)	24,9	8,7	6,3	6,2	6,9
Bolje bi bilo da umesto skupštine vlada jak vođa (% koji se potpuno slaže)	22,9	8,2	9,7 25,9	5,6	6,7
Manjinske grupe treba da se prilagode tradiciji u Srbiji (% koji se potpuno slaže)	41,4	25,8	17,2	19,9	22,9

Tabela 1: *Ilustracija povezanosti nekih populističkih tendencija i percepcije o Aleksandru Vučiću*

Najzad, stavovi prema reprezentativnoj demokratiji takođe su donekle u vezi sa doživljajem stanja u društvu. Ovo se naročito odnosi na stav „bolje bi bilo da umesto skupštine vlada jak vođa“ koji korelira sa ocenom vlade ($C=0.15$), stanjem ekonomije ($C=0.14$), stavom da je A. Vučiću Srbija na prvom mestu ($C=.29$), da on najbolje predstavlja narod ($C=.27$) i da razjedinjuje narod ($C=-.14$). Stavovi „demokratija nije dobra za održavanje reda“ i „u demokratiji svi mnogo pričaju umesto da se efikasno donose odluke“ su takođe u vezi sa verovanjem da je A. Vučiću Srbija na prvom mestu i da on najbolje predstavlja narod (ove korelacije se kreću između 0,12 i 0,14).

4. Prioriteti građana Srbije

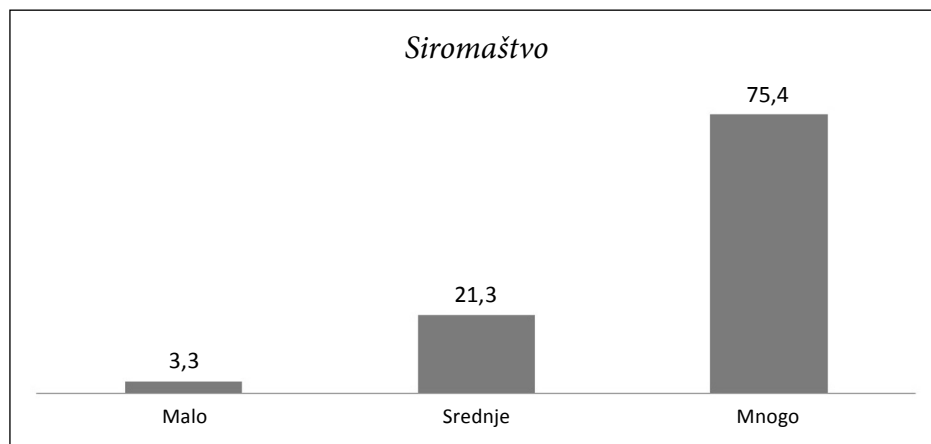
Građane Srbije najviše brinu nezaposlenost, siromaštvo, odlazak mladih stručnjaka i kriminal i korupcija, dok je odnos prema manjinama nešto o čemu najmanje brinu. Za nivo brige o pojedinačnim problemima naročito su značajna finansijska situacija domaćinstva, zainteresovanost za politiku, generalna procena pravca u kojem se kreće Srbija i politička pripadnost.

Tako, relativno govoreći, ispitanici slabije finansijske situacije više brinu o siromaštvu i nezaposlenosti, dok ispitanici koji su veoma zainteresovani za politiku više brinu o odlasku mladih stručnjaka, kriminalu i korupciji, političkoj situaciji i Kosovu i Metohiji. Ispitanici kojima je najbliža stranka SNS i oni koji su na predsedničkim izborima 2017. glasali za Aleksandra Vučića manje brinu o siromaštvu, nezaposlenosti, odlasku mladih stručnjaka, kriminalu i korupciji i političkoj situaciji nego oni kojima su bliže druge stranke. Građani koji su zadovoljni pravcem u kojem Srbija ide generalno brinu manje od onih koji misle da Srbija ide u lošem smeru s izuzetkom Kosova i Metohije i Sandžaka – oko ovih pitanja više brinu građani koji misle da Srbija ide u dobrom smeru.

Nizak životni standard, siromaštvo

Ne brinu sve kategorije ispitanika jednako o svim problemima. S jedne strane, o problemu siromaštva približno jednako brinu muškarci i žene, građani čiji je najviši stepen obrazovanja srednja škola ili manje, u odnosu na one čiji je najviši stepen obrazovanja viša škola ili više, građani u različitim kategorijama starosti (18–34, 35–54, 55 godina i više), i građani različitih nivoa zainteresovanosti za politiku. Uočavaju se, međutim, jasne razlike u odnosu na nekoliko demografskih kategorija kao i stavova ispitanika.

O siromaštvu značajno više brinu ispitanici koji finansijsku situaciju svog domaćinstva opisuju kao „ponekada nemamo dovoljno novca za hranu“ (92% mnogo brine o siromaštvu), „imamo dovoljno novca za hranu i komunalije, ali ne i za odeću“ (82% mnogo brine), „imamo dovoljno novca za hranu, komunalije

Slika 1: *Koliko Vas brinu sledeći problemi u Srbiji – malo, srednje ili mnogo? – Nizak životni standard, siromaštvo*

i odeću ali ne i skuplje stvari“ (82% mnogo brine), dok manje brinu kategorije „možemo priuštiti kupovinu i skupljih stvari, ali ne i kola/stan“ (68% mnogo brine) i „možemo da priuštimo sve što nam je potrebno“ (62% mnogo brine o siromaštvu).

Briga građana o siromaštvu nije u vezi samo s nekim njihovim demografskim karakteristikama, već i nekim političkim stavovima. Tako o siromaštvu najviše brinu građani koji misle da se stanje u srpskoj ekonomiji u poslednjih 12 meseci veoma pogoršalo (84% mnogo brine) i ostalo isto (80% mnogo brine) a najmanje oni koji misle da se, u poslednjih 12 meseci, stanje u ekonomiji veoma popravilo (66% mnogo brine o siromaštvu). Slično tome, o siromaštvu najviše brinu građani koji misle da se Srbija kreće u lošem pravcu (85% mnogo brine o siromaštvu), zatim oni koji ne mogu da procene da li se Srbija kreće u dobrom ili lošem pravcu (76% mnogo brine o siromaštvu) a najmanje oni koji misle da se Srbija kreće u dobrom pravcu (68% mnogo brine o siromaštvu).

Kada sve ispitanike podelimo na pristalice SNS-a (na bazi pitanja „koja stranka Vam je najbliža“) i one koji su pristalice drugih stranaka, te ispitanike koji su u prvom krugu predsedničkih izbora 2017. godine glasali za Aleksandra Vučića i one koji su glasali za nekog od drugih kandidata, primećujemo da pristalice SNS-a i glasači Aleksandra Vučića manje brinu o siromaštvu od pristalica drugih stranaka i političara.

Shodno prethodnom nalazu, među ispitanicima koji su se izjasnili kao pristalice SNS-a, o siromaštvu mnogo brine 70% anketiranih, dok među ispitanicima koji su pristalice drugih stranaka o siromaštvu mnogo brine 80%. Slično tome, među ispitanicima koji kažu da su u prvom krugu izbora 2017. godine

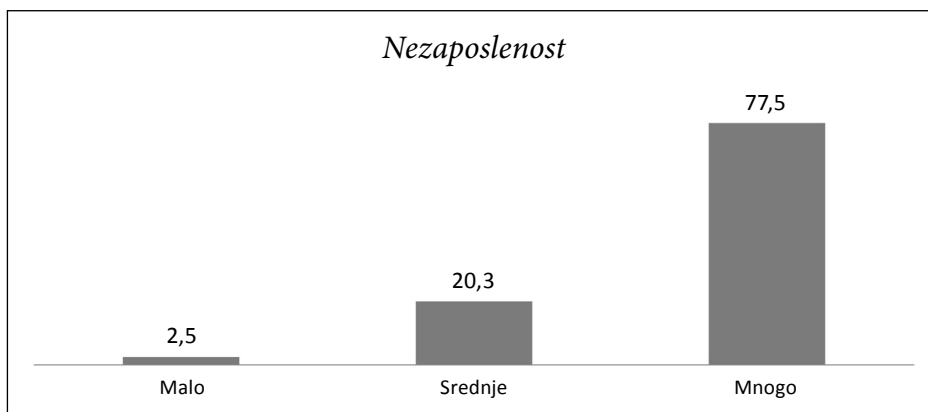
glasali za Aleksandra Vučića, o siromaštvu mnogo brine 71%, dok među ispitanicima koji su glasali za nekog od preostalih kandidata, o siromaštvu mnogo brine 80% anketiranih.

Nezaposlenost, otpuštanja

Povezanost između brige o siromaštvu i nezaposlenosti je veoma jaka: u 91% slučajeva, ispitanik koji je rekao da „mnogo brine“ o siromaštvu je takođe rekao da „mnogo brine“ i o nezaposlenosti. Stoga ne iznenađuje da je profil ispitanika u odnosu na nezaposlenost u velikoj meri sličan kao i u odnosu na siromaštvo.

I u ovom slučaju, između muškaraca i žena, ispitanika različitih nivoa obrazovanja (svrstanih u dve grupe: ispitanika čiji je najviši stepen obrazovanja srednja škola ili manje i onih koji su završili višu školu ili više od toga), ispitanika različitih godina (između 18 i 34, između 35 i 54, i više od 55) i ispitanika različitih nivoa zainteresovanosti za politiku (veoma zainteresovan, prilično zainteresovan, prilično nezainteresovan i potpuno nezainteresovan) ne postoje razlike u brizi o nezaposlenosti.

I o nezaposlenosti značajno više brinu ispitanici koji finansijsku situaciju svog domaćinstva opisuju kao „ponekada nemamo dovoljno novca za hranu“ (84% mnogo brine o nezaposlenosti), „imamo dovoljno novca za hranu i komunalije, ali ne i za odeću“ (81% mnogo brine), „imamo dovoljno novca za hranu, komunalije i odeću ali ne i skuplje stvari“ (83% mnogo brine), dok manje brinu kategorije „možemo priuštiti kupovinu i skupljih stvari, ali ne i kola/stan“ (71% mnogo brine) i „možemo da priuštimo sve što nam je potrebno“ (70% mnogo brine o nezaposlenosti).

Slika 2: Koliko Vas brinu sledeći problemi u Srbiji – malo, srednje ili mnogo? – Nezaposlenost, otpuštanja

Opet uočavamo da briga građana, ovaj put o nezaposlenosti, nije u vezi samo s nekim njihovim demografskim karakteristikama već i nekim političkim stavovima. O nezaposlenosti najviše brinu građani koji misle da se stanje u ekonomiji u poslednjih 12 meseci veoma pogoršalo (88% mnogo brine), dok oni koji misle da se stanje u ekonomiji popravilo brinu mnogo manje (61% mnogo brine); štaviše, procenat ispitanika koji veoma brinu o nezaposlenosti monotono opada s ocenom kretanja ekonomije u poslednjih 12 meseci. Slično tome, o nezaposlenosti najviše brinu građani koji misle da se Srbija kreće u lošem pravcu (84% mnogo brine o nezaposlenosti), zatim oni koji ne mogu da procene da li se Srbija kreće u dobrom ili lošem pravcu (76% mnogo brine o nezaposlenosti) a najmanje oni koji misle da se Srbija kreće u dobrom pravcu (71% mnogo brine o nezaposlenosti).

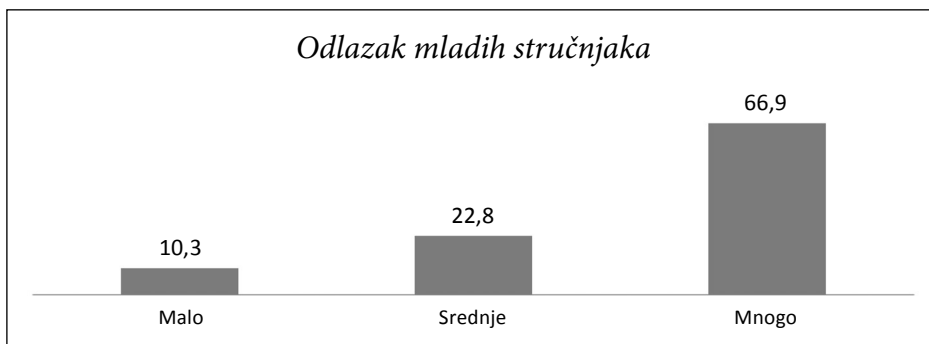
Najzad, ponavlja se pravilnost da pristalice SNS-a i ispitanici koji su glasali za Aleksandra Vučića u prvom krugu izbora 2017, manje brinu od ispitanika koji su pristalice drugih stranaka i koji su se na izborima opredelili za druge kandidate. Tako među ispitanicima koji su na predsedničkim izborima 2017. glasali za Aleksandra Vučića, 73% mnogo brine o nezaposlenosti, dok među ispitanicima koji su glasali za nekog od drugih kandidata 84% mnogo brine o nezaposlenosti. Slično tome, među ispitanicima kojima je SNS najbliža stranka, 71% brine o nezaposlenosti, dok je među simpatizerima drugih stranaka taj broj 82%.

Odlazak mladih stručnjaka u inostranstvo

Zabrinutost u vezi s odlaskom mladih stručnjaka pokazuje slične, ali ne identične pravilnosti kao zabrinutost u vezi sa siromaštvom i nezaposlenošću. I u ovom slučaju, ne postoje vidne razlike između muškaraca i žena, ispitanika čiji je najviši nivo obrazovanja srednja škola ili iznad toga, i ispitanika koji pripadaju različitim starosnim kategorijama (između 18 i 34, 35 i 54, i više od 55). Međutim, za razliku od brige o nezaposlenosti i siromaštvu, ne postoji razlika između kvalitativnog opisa finansijske situacije domaćinstva i brige o odlasku mladih stručnjaka.

S druge strane, ovoga puta postoji razlika između stepena zabrinutosti za odlazak mladih stručnjaka i zainteresovanosti za politiku, pa tako procenat ispitanika koji veoma brinu o ovom problemu monotono opada od ispitanika koji su veoma zainteresovani za politiku (74% veoma brine o odlasku mladih stručnjaka) do onih koji su potpuno nezainteresovani (65% veoma brine o odlasku mladih stručnjaka).

I u slučaju zabrinutosti za odlazak mladih stručnjaka postoji veza između procene pravca kretanja Srbije i promena u finansijskoj situaciji zemlje, pa tako odlazak stručnjaka najviše brine ispitanike koji misle da se stanje u ekonomiji

Slika 3: *Koliko Vas brinu sledeći problemi u Srbiji – malo, srednje ili mnogo? – Odlazak mladih stručnjaka u inostranstvo*

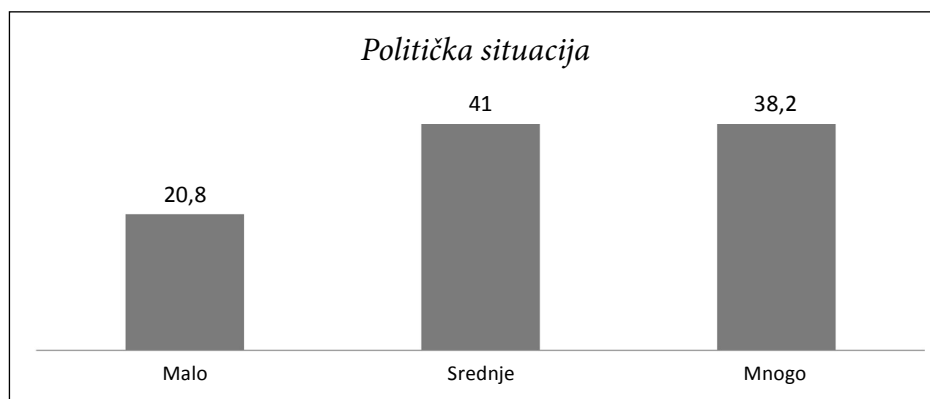
u poslednjih 12 meseci veoma pogoršalo (80% veoma brine o odlasku mladih stručnjaka u poređenju sa 67% onih koji misle da se stanje veoma popravilo i 64% onih koji misle da se donekle popravilo), te ispitanika koji misle da se Srbija kreće u lošem pravcu (74% veoma brine o odlasku mladih stručnjaka u odnosu na 61% među onima koji misle da se Srbija kreće u dobrom pravcu).

Najzad, još jednom se ponavlja pravilnost vezana za zabrinutost, ovog puta za odlazak mladih stručnjaka, i političke pripadnosti iskazane kroz bliskost SNS-u i Aleksandru Vučiću. Ispitanke kojima je najbliža stranka SNS mnogo brine odlazak mladih stručnjaka u 60% slučajeva, dok one kojima je najbliža neka druga stranka ova pojava mnogo brine u 74% slučajeva. Slično tome, ispitanici koji su u prvom krugu predsedničkih izbora ove godine glasali za Aleksandra Vučića odlazak mladih stručnjaka mnogo brine u 62% slučajeva, dok ispitanike koji su glasali za nekog drugog kandidata ova pojava veoma brine u 78% slučajeva.

Politička situacija u zemlji

Nivo zabrinutosti za političku situaciju pokazuje iste pravilnosti u odnosu na demografske karakteristike i stavove ispitanika, kao i zabrinutost za odlazak mladih stručnjaka.

Kada se posmatra zabrinutost zbog političke situacije – ne postoje vidne razlike između muškaraca i žena, ispitanika čiji je najviši nivo obrazovanja srednja škola ili iznad toga, ispitanika koji pripadaju različitim starosnim kategorijama (između 18 i 34, 35 i 54, i više od 55) i ispitanika koji finansijsku situaciju svog domaćinstva opisuju kategorijama „ponekad nemamo dovoljno novca za hranu“, „imamo dovoljno novca za hranu i komunalije ali ne i za odeću“, „imamo dovoljno novca za hranu, komunalije i odeću ali ne i skuplje stvari“, „možemo priuštiti i skuplje stvari ali ne kola/stan“ i „možemo da priuštimo sve što nam je potrebno“.

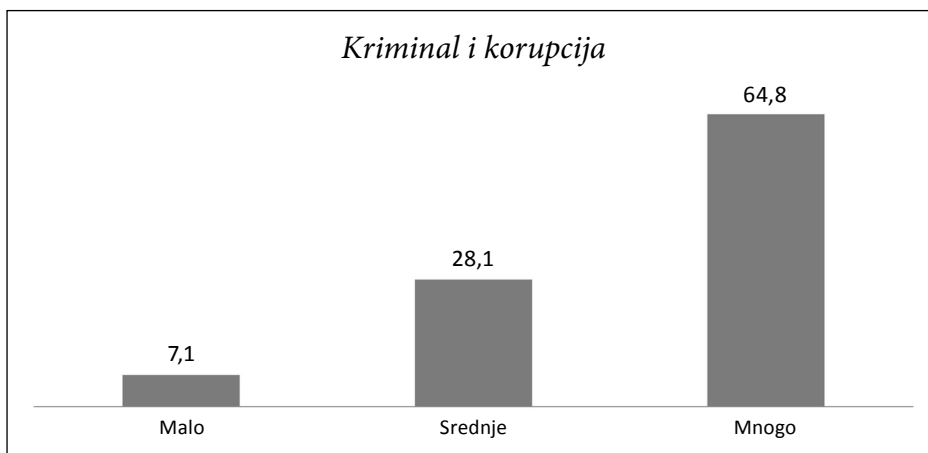
Slika 4: *Koliko Vas brinu sledeći problemi u Srbiji – malo, srednje ili mnogo? – Politička situacija u zemlji*

Kao i kod problema odlaska mladih stručnjaka, i ovde postoji razlika između stepena zabrinutosti za političku situaciju i zainteresovanosti za politiku, pa tako procenat ispitanika koji veoma brinu o ovom problemu skoro monotono opada od ispitanika koji su veoma zainteresovani za politiku (65% veoma brine politička situacija) do onih koji su potpuno nezainteresovani (30% veoma brine politička situacija).

Najzad, ponavljaju se pravilnosti iz prethodnih pitanja i procene pravca kretanja Srbije, promena u ekonomskoj situaciji zemlje i političke pripadnosti s tim što su razlike još izraženije. Tako, politička situacija najviše brine ispitanike koji misle da se stanje u ekonomiji u poslednjih 12 meseci veoma pogoršalo (71% veoma brine politička situacija u poređenju sa 28% onih koji misle da se stanje veoma popravilo) te ispitanike koji misle da se Srbija kreće u lošem pravcu (56% veoma brine politička situacija u odnosu na 27% onih koji misle da se Srbija kreće u dobrom pravcu). Takođe, ispitanike kojima je najbliža stranka SNS mnogo brine politička situacija u 32% slučajeva, dok one kojima je najbliža neka druga stranka ova pojava mnogo brine u 49% slučajeva; ispitanike koji su u prvom krugu predsedničkih izbora 2017. glasali za Aleksandra Vučića politička situacija veoma brine u 30% nasuprot onima koji su glasali za druge kandidate, a koje ova pojava veoma brine u 53% slučajeva.

Kriminal i korupcija

Zabrinutost za kriminal i korupciju nije povezana sa polom ispitanika, njihovim obrazovanjem, godinama, finansijskom situacijom domaćinstva i učestalošću s kojom prisustvuju verskoj službi. Za razliku od prethodnih pitanja, ispitanici koji su simpatizeri SNS-a se ne razlikuju u stepenu zabrinutosti od onih koji su simpatizeri drugih stranaka.

Slika 5: *Koliko Vas brinu sledeći problemi u Srbiji – malo, srednje ili mnogo? – Kriminal i korupcija*

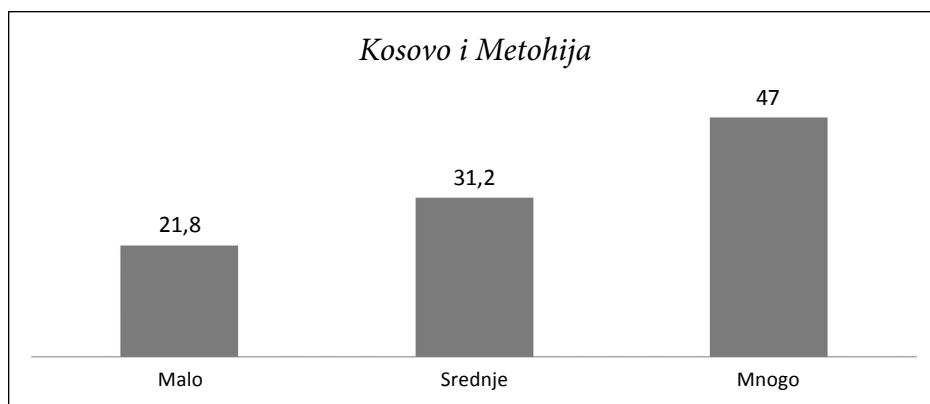
Zabrinutost za kriminal i korupciju raste sa zainteresovanošću za politiku pa tako 81% ispitanika veoma zainteresovanih za politiku veoma brinu kriminal i korupcija, dok ta pojava veoma brine 60% ispitanika koji su prilično nezainteresovani i 61% onih koji su potpuno nezainteresovani za politiku.

Slično prethodnim pitanjima, briga oko različitih pojava je u vezi sa sveukupnim viđenjem pravca u kojem se kreće Srbija i doživljajem ekonomskih promena u poslednjih 12 meseci. Posmatrano iz te perspektive, kriminal i korupcija veoma brinu 72% ispitanika koji misle da se Srbija kreće u lošem pravcu nasuprot 63% onih koji misle da se Srbija kreće u dobrom pravcu. Slično, kriminal i korupcija veoma brinu 81% ispitanika koji misle da se stanje u ekonomiji veoma pogoršalo u poslednjih 12 meseci i monotono opada sve do 58% ispitanika koji misle da se stanje u ekonomiji u poslednjih 12 meseci veoma poboljšalo.

Ispitanike koji su na predsedničkim izborima 2017. u prvom krugu glasali za Aleksandra Vučića manje brine kriminal i korupcija u odnosu na one koji su glasali za druge kandidate: ta pojava veoma brine 62% ispitanika koji su glasali za Aleksandra Vučića nasuprot 72% ispitanika koji su svoj glas dali nekom od ostalih kandidata.

Kosovo i Metohija

Nivo zabrinutosti ispitanika oko Kosova i Metohije (i Sandžaka) pokazuje drugačije pravilnosti u odnosu na prethodna pitanja. Nivo zabrinutosti za Kosovo i Metohiju nije u vezi s obrazovanjem, godinama i finansijskom situacijom domaćinstva ispitanika, ali ni njegovim političkim afinitetima – da li

Slika 6: *Koliko Vas brinu sledeći problemi u Srbiji – malo, srednje ili mnogo? – Kosovo i Metohija*

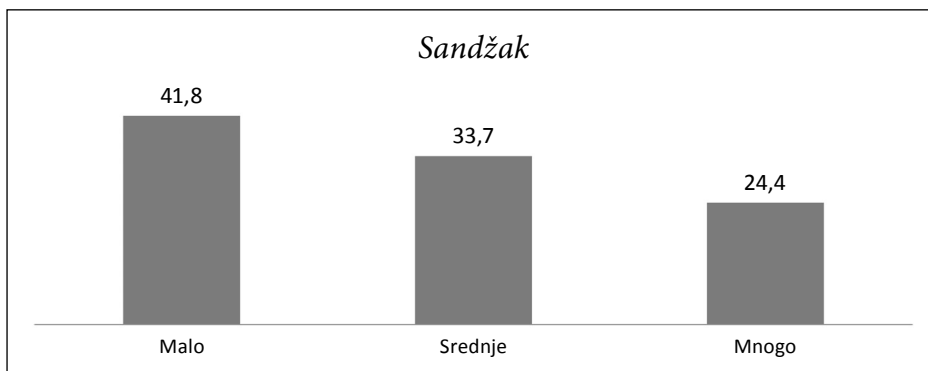
se oseća bližim SNS-u ili nekoj drugoj stranci, te da li je glasao za Aleksandra Vučića na izborima 2017.

S druge strane, uočava se jasna zavisnost od pola: Kosovo i Metohija veoma brinu 53% muškaraca u odnosu na 42% žena. Zabrinutost za Kosovo i Metohiju je u jasnoj vezi i sa zainteresovanošću za politiku, pa tako 67% ispitanika koji su veoma zainteresovani za politiku veoma brine Kosovo i Metohija, dok isti problem veoma brine 37% ispitanika koji su prilično i potpuno nezainteresovani.

Ocena pravca u kojem se kreće Srbija i trendova u stanju ekonomije, u poslednjih 12 meseci takođe pokazuju drugačije zavisnosti u odnosu na većinu drugih pitanja. Za razliku od većine drugih pitanja u kojima ispitanici koji misle da se Srbija kreće u lošem pravcu, generalno pokazuju veći stepen zabrinutosti od onih koji misle da se kreće u dobrom pravcu – kada je reč o Kosovu i Metohiji, situacija je obrnuta. Taj problem veoma brine 47% ispitanika koji misle da se Srbija kreće u lošem pravcu i 56% ispitanika koji misle da se kreće u dobrom pravcu. Zadovoljstvo promenama u stanju u ekonomiji takođe ne pokazuju uobičajenu pravilnost, pa tako situacija na Kosovu i Metohiji najviše brine ispitanike koji misle da se stanje veoma pogoršalo (54% mnogo brine oko Kosova i Metohije) i one koji misle da se veoma popravilo (59% mnogo brine).

Sandžak

Pravilnosti vezane za nivo zabrinutosti ispitanika oko Sandžaka su najslabije onima koje se tiču brige oko Kosova i Metohije. Nivo zabrinutosti za Sandžak nije u vezi sa obrazovanjem, godinama, finansijskom situacijom domaćinstva

Slika 7: *Koliko Vas brinu sledeći problemi u Srbiji – malo, srednje ili mnogo? – Sandžak*

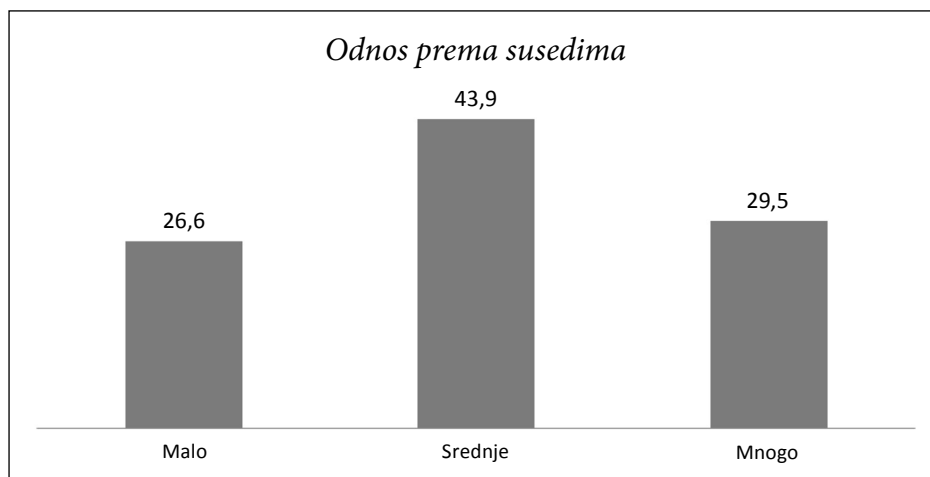
ispitanika i njegovim političkim afinitetima – da li se oseća bližim SNS-u ili nekoj drugoj stranci, te da li je na izborima 2017. glasao za Aleksandra Vučića. Za razliku od Kosova i Metohije, zabrinutost za Sandžak nije vezana ni za pol.

Ocena pravca u kojem se kreće Srbija i trendova u stanju ekonomije u poslednjih 12 meseci pokazuju iste neočigledne zavisnosti sa brigom o Sandžaku kao i pitanje Kosova i Metohije. Tako, za razliku od većine drugih pitanja u kojima ispitanici koji misle da se Srbija kreće u lošem pravcu generalno pokazuju veći stepen zabrinutosti od onih koji misle da se kreće u dobrom pravcu, Sandžak opet veoma brine veći broj ispitanika (29%) koji misle da se Srbija kreće u dobrom pravcu od ispitanika koji misle da se kreće u lošem pravcu (25%). Zadovoljstvo promenama i stanjem u ekonomiji takođe pokazuje istu zavisnost kao i u slučaju Kosova i Metohije i najviše brine ispitanike koji misle da se stanje veoma pogoršalo (33% mnogo brine oko Sandžaka) i one koji misle da se veoma popravilo (38% mnogo brine oko Sandžaka).

Odnos Srbije sa susednim zemljama

Zabrinutost odnosom prema susedima nije vezana za godine, finansijsku situaciju domaćinstva niti učestalost prisustva verskoj službi. Ovo je jedino od u ovom tekstu analiziranih pitanje kod kojeg je intenzitet brige povezan s obrazovanjem: 35% ispitanika čiji je najviši stepen obrazovanja viša škola ili više od toga veoma brine o odnosu prema susedima, u odnosu na 27% ispitanika čiji je najviši nivo obrazovanja srednja škola.

Muškarci više brinu o odnosu prema susedima: 34% muškaraca mnogo brine o odnosu prema susedima u poređenju sa 24% žena koje mnogo brinu o ovom problemu. Briga o odnosu prema susedima je povezana sa zainteresovanošću

Slika 8: *Koliko Vas brinu sledeći problemi u Srbiji – malo, srednje ili mnogo? – Odnos Srbije sa susednim zemljama*

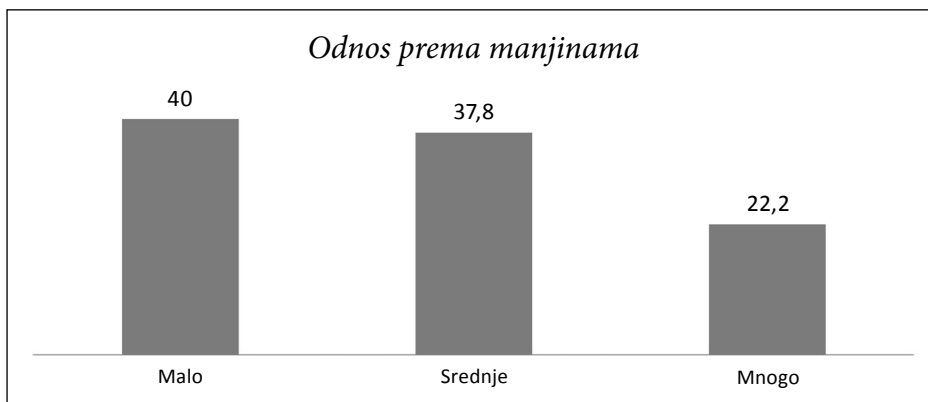
za politiku: 55% ispitanika veoma zainteresovanih za politiku brine o ovom problemu u poređenju sa 21% onih koji su potpuno nezainteresovani.

Uopšteno govoreći, simpatizere SNS-a odnos prema susedima brine manje nego ostale ispitanike, pa one kojima je najbliža stranka SNS odnos prema susedima malo brine u 26% slučajeva, dok one kojima je najbliža neka druga stranka ovaj problem malo brine u 17% slučajeva; ispitanike koji su u prvom krugu predsedničkih izbora ove godine glasali za Aleksandra Vučića odnos prema susedima mnogo brine u 28% nasuprot onima koji su glasali za druge kandidate a koje ovaj problem mnogo brine u 36% slučajeva.

Odnos prema manjinama

Briga za problem odnosa prema manjinama nije vezana za pol, obrazovanje, godine, finansijsku situaciju domaćinstva ispitanika i njegove političke afinitete – da li se oseća bližim SNS-u ili nekoj drugoj stranci, te da li je glasao za Aleksandra Vučića na izborima 2017. Ispitanici koji su veoma zainteresovani za politiku više brinu o odnosu prema manjinama (36% mnogo brine) od onih koji su prilično zainteresovani (21%), prilično nezainteresovani (20%) i potpuno nezainteresovani (23%).

Iako postoje statistički značajne razlike u zabrinutosti odnosom prema manjinama i procene trendova u ekonomiji u poslednjih 12 meseci, te ukupnom ocenom pravca u kojem se kreće Srbija, ove razlike su generalno govoreći male. Tako, odnos prema manjinama mnogo brine 25% ispitanika koji misle da se

Slika 9: *Koliko Vas brinu sledeći problemi u Srbiji – malo, srednje ili mnogo? – Odnos prema manjinama*

Srbija kreće u lošem pravcu nasuprot 20% ispitanika koji misle da se kreće u dobrom pravcu. Slično pravilnostima po pitanju Kosova i Sandžaka, odnos prema manjinama najviše brine ispitanike koji misle da se stanje ekonomije u prethodnih 12 meseci veoma pogoršalo (37%) i veoma popravilo (32%) a manje ispitanike čije se procene nalaze između ovih ekstrema.

5. Odnos pripadnosti i prioriteta

Veze između važnosti porodice i ostalih pripadnosti, i prioriteta raznih problema (siromaštvo, nezaposlenost, korupcija i slično iz pitanja 13) su generalno niske sa korelacijama ispod 0,2, a često i manjim od 0,1. Najveće su korelacije između važnosti Srbije, nacije i vere te stepena brige o Kosovu i Metohiji i Sandžaku: što je nekome važnija Srbija – to ga više brine Kosovo i Metohija ($C=0,27$) i Sandžak ($C=0,23$). Slično tome, što je ispitaniku bitnija vera – to ga više brine Kosovo i Metohija ($C=0,24$) i Sandžak ($C=0,25$).

Zabrinutost problemima i populističke tendencije

Generalno govoreći, stepen zabrinutosti zbog različitih problema je slabo povezan s komponentama populizma.

Veza između zabrinutosti u vezi sa raznim problemima i generalnog stava o političarima (mereno kombinovanjem stavova iz pitanja 24) je, iako statistički značajna, uglavnom niska. Najviša je korelacija između negativnog stava o političarima i zabrinutosti u vezi s kriminalom i korupcijom ($C=.20$) i u vezi s odlaskom mladih stručnjaka ($C=-20$).

Još je slabija veza između stepena zabrinutosti i pozitivnog stava prema jakom vođi (mereno kombinacijom tri potpitanja, pitanja 24), i dostiže svoj maksimum u korelaciji između zabrinutosti zbog siromaštva i poverenja u jaku ruku ($C=0,11$).

Veza između prioriteta raznih problema i stavova o „drugima“ unutar društva je slaba. Koristeći zbirnu meru odnosa prema drugima, dobijamo samo jednu statistički značajnu korelaciju, a to je s nivoom zabrinutosti u pogledu odnosa prema manjinama ($C=.21$), Kosovom ($-.16$) i Sandžakom ($C= -.80$).

Najzad, stepen zabrinutosti različitim problemima i odnosa prema reprezentativnoj demokratiji takođe nisu skoro ni u kakvoj vezi: od svih kombinacija stavova najviša je korelacija između stava „bolje bi bilo da umesto Skupštine vlada jak vođa“ i zabrinutosti političkom situacijom, ali i ona iznosi samo $C=0,13$.

Važnost pripadnosti

Ispitanicima je na ubedljivo prvom mestu porodica, a zatim Srbija i mesto u kome žive, koje prate nacija i profesija. Na začelju po značaju su vera, svet i Evropa. Zato je razumljivo da porodicu kao veoma važnu opisuje 87% ispitanika, Srbiju kao veoma važnu opisuje 48% ispitanika, a pripadnost Evropi kao veoma važnu doživljava svega 10% ispitanika. Važnost različitih pripadnosti prikazana je u Tabeli 2.

Najveće razlike u pripadnostima su između ispitanika srpske i drugih nacionalnosti u odnosu na važnost koju pridaju Srbiji i između manje i više obrazovanih ispitanika u pogledu važnosti koju pridaju profesiji. Stariji ispitanici pridaju više važnosti veri i naciji nego mlađi ispitanici, koji pridaju veću važnost profesiji.

Tabela 2: *Ljudima su važne različite pripadnosti. Koliko je Vama lično važno sledeće:*

	Nimalo važno	Malo važno	Srednje važno	Važno	Veoma važno
Porodica	0,3	0,7	2,6	9,5	86,9
Srbija	1,2	4	15,2	32	47,6
Svet	10,1	14,9	36,8	24,4	13,8
Mesto u kome živim	1,4	4,3	14,4	32,8	47,1
Nacija	3,3	6,9	22,1	30,8	36,9
Profesija	4,5	9,1	22	31,6	32,8
Evropa	13,6	20,3	33,2	22,6	10,3
Vera	9	14	23,2	23,6	30,2

Ako pet nivoa važnosti prevedemo u numeričke vrednosti (1– nimalo važno, 2 – malo važno, 3 – srednje važno 4 – važno i 5 – veoma važno) i zatim izračunamo srednju vrednost, te ispitamo značajnost razlika koristeći t-test i analizu varijanse, dobijamo sledeće rezultate:

Tabela 3: Srednje vrednosti pripadnosti za različite demografske kategorije. Zvezdica označava da je razlika statistički značajna na nivou 0,005.³

	Pol		Obrazovanje		Starost			Nacionalnost	
	Muški	Ženski	Srednja škola-	Viša škola+	18–34	25–54	55+	Srpska	Drugo
Porodica	4,8	4,9	4,8	4,8	4,8	4,8	4,9	4,8	4,8
Srbija	4,3	4,1	4,2	4,2	4,1	4,2	4,3*	4,3	3,8*
Svet	3,1	3,2	3,1	3,3*	3,1	3,2	3,2	3,2	3,2
Mesto	4,2	4,2	4,2	4,2	4,1	4,1	4,3*	4,2	4,1
Nacija	4,0	3,8*	3,9	3,9	3,7	3,9	4,0*	3,9	3,7
Profesija	3,8	3,8	3,6	4,2*	4,0	3,8	3,6*	3,8	3,6*
Evropa	2,9	3,0	2,8	3,3*	2,9	3,0	3,0	2,9	3,2*
Vera	3,4	3,6	3,6	3,3*	3,3	3,5	3,6*	3,5	3,2

Pol

Razlike između polova po važnosti svih navedenih pripadnosti su generalno male. Najveće razlike između polova su u osećanju pripadnosti Srbiji i naciji (koje su od većeg značaja za muškarce), te veri (koja je od većeg značaja za žene).

Starost

Rezultati na prvi pogled nameću zaključak da, kako godine prolaze, tako raste značaj nacije i vere, a smanjuje se značaj profesije. Ipak, pošto ovde nije reč o longitudinalnoj studiji to ne možemo sa sigurnošću da tvrdimo. Ostaje, međutim, činjenica, da stariji ispitanici u našem uzorku pridaju veći značaj naciji i veri, a manji značaj profesiji, i da se radi o monotonim zavisnostima.

Obrazovanje

Razlika u važnosti koju obrazovani (najviši stepen obrazovanja je viša škola ili više od toga) i manje obrazovani (najviši stepen obrazovanja je srednja škola)

³ Nizak nivo statističke značajnosti je 0,005 izabran zbog ogromnog broja poređenja, te rastućeg broja poziva u okviru naučne zajednice da se koristi ovaj nivo.

ispitanici pridaju profesiji je jedna od najvećih razlika među svim grupama koje smo poredili. Manje obrazovani ispitanici takođe veći značaj pridaju veri, dok oni više obrazovani pridaju veći značaj svetu.

Nacionalnost

Ispitanici koji za sebe kažu da su srpske nacionalnosti, osećaju značajno veću pripadnost Srbiji od onih koji svoju nacionalnost drugačije opisuju – pored razlike između više i manje obrazovanih ispitanika u pogledu značaja profesije, ovo je jedan od najvećih kontrasta između grupa koje smo poredili. Pripadnici drugih nacionalnosti takođe osećaju veću pripadnost Evropi, dok je pripadnicima srpske nacionalnosti važnija profesija.

Odnos pripadnosti i populistickih tendencija

Generalno govoreći, osećaj pripadnosti različitim kategorijama je sveukupno uzet takođe slabo povezan s komponentama populizma.

Tako je, veza između osećaja pripadnosti i generalnog stava o političarima (mereno kombinovanjem stavova iz pitanja 24), veoma niska. Najviša je korelacija između negativnog stava o političarima i važnosti porodice ($C=-.08$) i profesije ($C=.07$).

Samo za nijansu je jača veza važnosti pripadnosti i pozitivnog stava prema jakom vođi (mereno kombinacijom tri potpitanja pitanja 24), i dostiže svoj maksimum u korelaciji između pripadnosti porodici i važnosti vere ($C=-0,10$).

Veza važnosti različitih pripadnosti i stavova o „drugima“ unutar društva je za nijansu jača. Koristeći zbirnu meru odnosa prema drugima, dobijamo nekoliko korelacija većih od 0,10 od kojih su najjače one povezane s važnošću vere ($C=-.22$), Srbije, ($C=-.16$) i nacije ($C=-.17$). Dakle, što je ispitanicima važnija vera, Srbija i nacija, to su skloniji da se saglase sa stavovima po kojima manjine treba da se prilagode većini i sl., ali efekat nije veliki.

Najzad, i odnos prema reprezentativnoj demokratiji takođe nije skoro ni u kakvoj vezi sa značajem različitih pripadnosti: od svih kombinacija stavova najviša je korelacija između stava „bolje bi bilo da umesto skupštine vlada jak vođa“ i važnosti profesije ($C=0,12$) i vere ($C=-0,11$), te stava „demokratija može imati problema ali je bolja od bilo kog drugog oblika vladavine“ i važnosti pripadanja profesiji ($C=-0,13$) i Evropi ($C=-0,14$)⁴.

⁴ Negativne korelacije u ovom delu analize znače da je intenzivniji osećaj pripadnosti povezan s manjim nivoom saglasnosti s navedenim stavovima.

ZAKLJUČAK

Rezultati našeg istraživanja otkrivaju glasačko telo koje je ambivalentno prema trenutnoj vlasti i ekonomskoj situaciji i veoma zabrinuto nezaposlenošću, siromaštvom, odlaskom mladih stručnjaka u inostranstvo i kriminalom i korupcijom. Ispitanicima je na ubedljivo prvom mestu porodica dok vera, svet i Evropa za njih nemaju previše značaja.

Tako, uprkos činjenici da aktuelno vladajuća partija u Srbiji, Srpska napredna stranka, proteklih pet godina neprikosnoveno pobeđuje na izborima i samim tim uživa visoku podršku, stavovi građana o stanju u Srbiji nisu preterano pozitivni: samo 30% građana je zadovoljno pravcem u kojem se kreće Srbija, dok je nešto veći deo (35%) kritičan i smatra da se Srbija kreće u lošem pravcu. Postoji takođe jasna negativna većina kada je u pitanju zadovoljstvo radom vlade: 54% građana smatra da je vlada loše obavljala svoj posao u prethodnom periodu, dok 46% smatra da je ona to činila dobro. Istovremeno je percepcija o stanju ekonomije donekle obrnuta: iako najveći deo građana (44%) smatra da se ništa nije promenilo, i time ostavilo otvoreno da li je situacija bila loša pa je ostala ista, ili je bila dobra, i ostala ista, ipak među ispitanicima sa određenijim stavom jasno prevladavaju oni koji smatraju da se stanje u ekonomiji popravilo (35%), naspram onih koji smatraju da se pogoršalo (21%).

S druge strane, čak 43% ispitanika smatra da Aleksandar Vučić najbolje predstavlja volju naroda, a gotovo isti procenat građana (44%) se ne slaže da A. Vučić razjedinjuje narod, što se s obzirom na njegove česte i vrlo polarizujuće izjave u javnosti, kao i na njegovo često napadanje i etiketiranje opozicionih lidera i partija, takođe može tumačiti da građani odobravaju njegov populistički stil komunikacije.

Građane Srbije najviše brinu nezaposlenost i otpuštanja (77% veoma brine), siromaštvo (75%), odlazak mladih stručnjaka u inostranstvo (67%) i kriminal i korupcija (65%), dok je odnos prema manjinama (22%) nešto o čemu najmanje brinu. Za nivo brige o pojedinačnim problemima naročito su značajna finansijska situacija domaćinstva, zainteresovanost za politiku, generalna procena pravca u kojem se kreće Srbija i politička pripadnost. Ispitanicima je na ubedljivo prvom mestu porodica, a zatim Srbija i mesto u kome žive, koje prati nacija i profesija. Na začelju po značaju su vera, svet i Evropa. Suprotno, porodicu kao veoma važnu opisuje 87% ispitanika, Srbiju kao veoma važnu opisuje 48% ispitanika a pripadnost Evropi kao veoma važnu doživljava svega 10% ispitanika.

Veze između doživljaja političke i ekonomske situacije, zabrinutosti različitim problemima te važnosti pripadnosti određenim grupama i populističkih tendencija su, sa nekim izuzecima, slabe. Najjača je povezanost između doživljaja Aleksandra Vučića i populističkih tendencija. Generalno govoreći, ispitanici

koji imaju pozitivno mišljenje o Aleksandru Vučiću pokazuju populističke tendencije u dimenzijama priželjkivanja jakog vođe i odnosa prema manjinama (npr. stavovi da manjina treba da se prilagodi većini, ili da imigranti povećavaju stopu kriminala), dok su ispitanici koji o Aleksandru Vučiću imaju negativno mišljenje skloniji dimenziji populizma koji političare vide kao korumpirane, zainteresovane samo za bogate i uticajne, a narod i stručnjake kao potencijalno pozitivan korektiv. Generalni odnos ispitanika prema demokraciji je pozitivan i nije u velikoj vezi s njihovim doživljajem političke i ekonomske situacije, ili osećajem pripadnosti raznim grupama.

Uprkos atentatu na premijera Srbije Zorana Đinđića 2003. godine i vanrednom stanju koje je usledilo, demokratske forme političkog delovanja u Srbiji su uspele da se održe (Buturović, 2012). U skladu s tim, demokratija i dalje uživa donekle mlaku ali ipak većinsku podršku. Populističke tendencije poput stavova o korumpiranim elitama i priželjkivanja da snažan vođa preuzme stvari u svoje ruke, a koje imaju potencijal da budu eksploatisane od strane nedemokratskih pokreta i lidera – u nekoj su meri podeljene između pristalica vlasti i opozicije, pa tako pristalice vlasti u većoj meri priželjkuju jakog lidera, dok pristalice opozicije u većoj meri doživljavaju političare kao korumpirane.

LITERATURA

- Buturović, Željka; Mijić, Emilija (2017). Tradicionalne ideološke kategorije među glasačima Donalda Trampa, u: Lutovac, Zoran (ur.), *Populizam*. Beograd: Institut društvenih nauka – Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, 179–194.
- Buturović, Željka (2012). Tresla se gora, *Politika*, 22.05.2011. Dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/219746/Pogledi/Tresla-se-gora>. Pristupljeno 08.10.2017.
- Miler, Jan-Verner (2017). Šta je populizam?. Beograd: Fabrika knjiga.
- Mudde, Cas; Kaltwasser, Cristóbal Rovira (2012). Populism and (liberal) democracy: a framework for analysis, u: Mudde, Cas; Kaltwasser, Cristóbal Rovira (ed.) *Populism in Europe and the Americas: Threat or Corrective for Democracy?*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–27.
- Rico, Guillem; Anduiza, Eva (2016). Economic Correlates of Populist Attitudes: An Analysis of Nine European Countries in the Wake of the Great Recession.
- Ristić, Irena; Bieber, Florian (2012). Constrained Democracy: The Consolidation of Democracy in Yugoslav Successor States? *Southeastern Europe* Volume 36, Issue 3, Fall 2012, 373–397.
- Ristić, Irena (2017). Definisanje populizma: Problemi i izazovi, u: Lutovac, Zoran (ur.), *Populizam*. Beograd: Institut društvenih nauka – Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, 3–15.
- Stanley, Ben (2008). The Thin Ideology of Populism. *Journal of Political Ideologies*, 13(1), February 2008, 95–110.
- Taggart, Paul (2000). *Populism*. Buckingham/Philadelphia: Open University Press.

THE PERCEPTION OF THE POLITICAL SITUATION AND THE PROPENSITY TO POPULISM AMONG THE CITIZENS OF SERBIA 2017

ŽELJKA BUTUROVIĆ
IRENA RISTIĆ

Summary Given a relatively short presence of democratic institutions in Serbia, the study of it is of paramount importance. The results of our research, conducted on a random sample of 1487 Serbian citizens, suggest that Serbian citizenry is ambivalent about the current leadership and the direction of the economy and very worried about unemployment, poverty and braindrain, and corruption. Respondents put by far the most value on their families, while religion, Europe and the world are of minor importance. Populist attitudes are related to political preference as opponents of Aleksandar Vučić have more negative attitudes toward political elites while, on the other hand, his supporters have more positive views toward strong-man politics and less respect for the rights of minorities.

Keywords: Serbia, populism, public opinion, state of the economy, Aleksandar Vučić